

فقه تطبیقی استدلالی

دیه و قصاص زنان

(درسنامه)

تألیف:

پروفسور محمد شفیع سروسرانی

استاد دین، دانشگاه قرآن و حدیث

به ضمیمه «درآمدن بر فقه تطبیقی»

اثر رضا اسلامی

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه	شفیعی سروستانی، ابراهیم
عنوان و نام پدیدآور	فقه تطبیقی استدلالی: مباحث دیه و قصاص زنان / تألیف ابراهیم شفیع سروستانی.
مشخصات نشر	تهران: مجد، ۱۳۹۶.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۸۲۰-۷
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	زنان (فقه)
موضوع	(Women Islamic law)
موضوع	قصاص (فقه)
موضوع	(Lex talionis Islamic law)
موضوع	دیات
موضوع	(Blood money Islamic law)
موضوع	حقوق زن -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام
موضوع	Women's rights -- Religious aspects-- Islam
موضوع	فقه تطبیقی
موضوع	Islamic Law, Comparative
رده بندی کنگره	BP ۱۸۹/۷۴۷۱۳۶
رده بندی دیویی	۷/۳۶
شماره کتابشناسی ملی	۳۸۸

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از کتاب بدون اجازه، یا ناشر، یا رزنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است. موارد تخلف را به دسر مرکز اطلاع دهید. گزارش فرمایید.

فقه تطبیقی استدلالی دیه و قصاص زنان

تألیف: ابراهیم شفیع سروستانی

انتشارات مجد

چاپ اول: ۱۳۹۶ تعداد: ۵۰۰ نس

حق چاپ محفوظ و منحصر «مجد» است.

دفتر مرکزی مجد:

تهران، میدان انقلاب تقاطع خیابان منیری جاوید و شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷، طبقه پنجم

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۱۲۰۷۸ - ۶۶۹۶۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۹۳-۸۲۰-۷

ISBN: 978-600-193-820-7

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (منیری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۹ تلفن: ۶۶۴۸۶۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸ فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می‌شود.

۱۱	پیشگفتار
۱۵	درآمدی بر فقه نظری
۱۵	۱. ضرورت فقه تطبیقی (مزارن)
۱۸	۲. فواید فقه تطبیقی (مزارن)
۲۲	۳. ادوار فقه اهل سنت
۲۳	۴. آشنایی با مذاهب فقهی اهل سنت
۲۳	الف. مذهب حنفی
۲۷	ب. مذهب مالکی
۳۰	ج. مذهب شافعی
۳۴	د. مذهب حنبلی
۳۶	ه. مذاهب منقرض شده
۳۹	۵. عوامل انتشار مذاهب
۴۰	۶. امامان شیعه و پیشوایان مذاهب
۴۲	۷. منابع فقهی اهل سنت
۴۲	الف. قیاس

- ب. استحسان ۴۳
- ج. استصلاح ۴۴
- د. عرف ۴۴
- هـ. شریعت سلف ۴۵
- و. مذهب صحابی یا قول صحابی ۴۷
- ز. فتح و سد ذرایع ۴۷
۸. مل پیدایش اختلاف در آرا و نظرات فقهی ۴۸
۹. منابع علمی (مقارن) ۵۰
- الف. منابع اخلاقی مذاهب اسلامی ۵۰
- یک. فقه حنفی ۵۰
- دو. فقه مالکی ۵۱
- سه. فقه شافعی ۵۲
- چهار. فقه حنبلی ۵۲
- ب. مجموعه‌ها و دائرة المعارف‌های فقه حنفی (مقارن) ۵۳

بخش اول:

دیدگاه فقه‌های مذاهب اسلامی در زمینه قصاص و دیه زنان

- فصل اول: قصاص زنان ۶۱
- مبحث اول: قصاص زنان در فقه اهل سنت ۶۱
- گفتار اول: قصاص نفس ۶۱
۱. فقه حنفی ۶۱
۲. فقه مالکی ۶۶
۳. فقه شافعی ۶۸

۷۲	۴. فقه حنبلی
۷۵	خلاصه و نتیجه گیری
۷۹	گفتار دوم: نقد و بررسی دلایل فقهای اهل سنت
۸۰	۱. عموم آیات قصاص
۸۱	۲. نامه عمرو بن حزم
۸۱	۳. روایت نقل شده از پیامبر اسلام
۸۲	۴. اجماع اصحاب
۸۳	۵. تساوی زن و مرد در حد قذف
۸۳	۶. برابری زن و مرد در آزادی و اسلام
۸۴	۷. برابری زن و مرد در حق حیات
۸۴	گفتار سوم: قصاص اعضا و جراحات
۸۴	۱. فقه حنفی
۸۶	۲. فقه مالکی
۸۸	۳. فقه شافعی
۸۹	۳. فقه حنبلی
۹۱	خلاصه و نتیجه گیری
۹۳	مبحث دوم: قصاص زنان در فقه شیعه
۹۳	گفتار اول: قصاص نفس
۹۳	۱. بررسی کلمات فقها
۱۰۲	۲. بررسی دلایل
۱۱۸	گفتار دوم: قصاص اعضا و جراحات
۱۱۸	۱. بررسی کلمات فقها
۱۲۷	۲. بررسی روایات

مبحث سوم: قصاص زنان در قانون مجازات اسلامی ۱۳۰

گفتار اول: قصاص نفس ۱۳۰

گفتار دوم: قصاص اعضا و جراحات ۱۳۱

فصل دوم: دیه زنان ۱۳۳

مبحث اول: دیه زنان در فقه اهل سنت ۱۳۳

گفتار اول: دیه نفس ۱۳۳

۱. فقه حنفی ۱۳۳

۲. فقه مالکی ۱۳۵

۳. فقه شافعی ۱۳۶

۴. فقه حنبلی ۱۳۹

خلاصه و نتیجه گیری ۱۴۰

گفتار دوم: دیه اعضا و جراحات ۱۴۲

۱. فقه حنفی ۱۴۲

۲. فقه مالکی ۱۴۵

۳. فقه شافعی ۱۴۶

۴. فقه حنبلی ۱۴۸

خلاصه و نتیجه گیری ۱۴۹

مبحث دوم: دیه زنان در فقه شیعه ۱۵۱

گفتار اول: دیه نفس ۱۵۱

۱. بررسی کلمات فقها ۱۵۱

۲. بررسی دلایل ۱۵۷

گفتار دوم: دیه اعضا و جراحات ۱۵۹

۱. بررسی کلمات فقها ۱۵۹

۲. بررسی روایات ۱۶۵
- خلاصه و نتیجه گیری ۱۷۱
- مبحث سوم: دیه زنان در قانون مجازات اسلامی ۱۷۱
- گفتار اول: دیه نفس ۱۷۱
- گفتار دوم: دیه اعضا و جراحات ۱۷۲

بخش دوم:

حکمت تفاوت قصاص و دیه زن و مرد

- فصل اول: مبانی نظری تحلیل تفاوت احکام زن و مرد ۱۷۷
- گفتار اول: اصول حاکم بر شخصیت و حقوق زن در اسلام ۱۷۷
۱. اشتراک زن و مرد در انسانیت ۱۷۷
۲. آفرینش اصیل زن ۱۷۸
۳. گوناگونی راههای مسکن ۱۷۸
۴. تفاوت های تکوینی زن و مرد ۱۷۹
۵. مکمل بودن زن و مرد ۱۸۰
۶. تناسب حقوق و تکالیف ۱۸۰
۷. عادلانه بودن احکام ۱۸۱
- گفتار دوم: مبانی تحلیل و تبیین حکمت و فلسفه احکام شرع ۱۸۲
۱. تعبد و تسلیم، اساس دین ورزی ۱۸۲
۲. مبتنی بودن احکام شرع بر مصالح و مفاسد واقعی ۱۸۲
۳. پرهیز از فلسفه تراشی های نابجا ۱۸۳
۴. ناتوانی عقل در فهم فلسفه بسیاری از احکام ۱۸۳
۵. جایز نبودن تمسک به حکمت در گسترش یا محدود کردن دامنه احکام ۱۸۴

- گفتار سوم: جایگاه سنت در استنباط احکام شرعی ۱۸۴
- فصل دوم: حکمت تفاوت دیه و قصاص زن و مرد ۱۸۹
- گفتار اول: حکمت تفاوت قصاص زن و مرد ۱۹۱
- گفتار دوم: حکمت تفاوت دیه زن و مرد ۱۹۳
۱. فقها و مفسران اهل سنت ۱۹۴
- الف. قیاس احکام دیه با احکام ارث و شهادت ۱۹۴
- ب. نابرابری زن و مرد در امور مالی ۱۹۵
- ج. نابرابری زن و مرد از نظر جایگاه اقتصادی ۱۹۶
۲. فقها و مفسران اهل شیعه ۱۹۷
- الف. تفاوت بازه اقتصادی زن و مرد ۱۹۷
- ج. تفاوت جایگاه اقتصادی زن و مرد ۱۹۹
- د. لزوم رعایت عدالت در میزان خسارتهای مالی ۲۰۲
- نتیجه گیری ۲۰۵

کتابنامه

- الف. کتابهای عربی ۲۰۷
- ب. کتابهای فارسی ۲۱۵
- ج. مقالات ۲۱۷

پیشگفتار

«فقه تطبیق» یا «فقه مقارن»^۱ در اصطلاحات فقهی به دو معنا به کار می‌رود:

نخست، در کنار هم قرار دادن دیدگاه‌های فقه‌های مذاهب اسلامی در موضوع یا مسئله‌ای خاص، بدون بررسی و مقایسه کردن آنها از نظر دلایل و مستندات فقهی و ترجیح دادن دیدگاهی بر دیدگاه دیگر.

دوم، در کنار هم قرار دادن دیدگاه‌های فقه‌های مذاهب اسلامی در موضوع یا مسئله‌ای خاص، همراه با بررسی و مقایسه آنها از نظر دلایل و مستندات فقهی با هدف به‌دست آوردن برترین و قوی‌ترین دیدگاه در آن موضوع یا مسئله. بر فقه تطبیقی به این معنا، «فقه مقایسه‌ای» نیز اطلاق می‌شود.

فقه‌های متقدم شیعه و اهل سنت از معنای دوم بیشتر با عبارت «فقه الخلاف» یا «فقه الخلافیات» یاد می‌کردند و آثار مختلفی نیز با همین عنوان تدوین کرده‌اند که برای نمونه می‌توان به کتاب الخلاف شیخ طوسی (م ۴۶۰ ق.)، از فقه‌های امامیه و خلافیات احمد بن حسین بن بیهقی حنفی (م ۴۵۸ ق.)، از فقه‌های حنفی اشاره کرد.^۲

۱. واژه «مقارن» اسم مفعول از مصدر «مقارنه» و به معنای قیاس‌پذیر، قابل مقایسه، تطبیقی و مقایسه‌ای است.

۲. ر.ک: الحکیم، سید محمد تقی، الأصول العامة للفقہ المقارن، ج ۱، ص ۱۳؛ المؤمن السبزواری القمی، علی، جامع الخلاف والوفاق، ج ۱، ص ۶؛ فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت، ۲، ج ۵، ص ۷۲۱؛ جناتی، محمد ابراهیم، «فقه تطبیقی و پیشگامان آن»، کیهان اندیشه، شماره ۵۹، ۱۳۷۴.

امروزه در مطالعات و پژوهش‌های فقهی، اصطلاح فقه تطبیقی یا فقه مقارن بیشتر به همان معنای نخست به کار می‌رود و این‌گونه مطالعات و پژوهش‌ها بیشتر جنبه آشنا شدن با دیدگاه‌های فقه‌های دیگر مذاهب اسلامی در موضوعات و مسائل مختلف دارد تا نقد و بررسی ادله و مستندات دیدگاه فقه‌های دیگر مذاهب اسلامی و ترجیح یک دیدگاه بر دیدگاه‌های دیگر. آثاری هم که در سال‌های اخیر در این زمینه تدوین شده است، بیشتر با همین رویکرد است که از آن جمله می‌توان به الفقه علی المذاهب الخمسة، اثر محمد جواد مغنیه (م ۱۴۰۰ ق.)، از فقه‌های امامیه و الفقه علی المذاهب الخمسة، اثر عبدالرحمن بن محمد جزیری (م ۱۳۶۰ ق.)، از فقه‌های اهل سنت اشاره کرد.

بی‌تردید، فقه تطبیقی افزون بر فوایدی چون آشنا شدن بیشتر مذاهب اسلامی با یکدیگر و فراهم شدن زمینه تقریب مذاهب، موجب رشد و اعتلای دانش فقه و توانمندتر شدن آن برای پاسخ‌گویی به مسائل نوپیدا می‌شود. از این رو، شایسته است که مراکز آموزشی و پژوهشی حوزوی، دانشگاهی به پژوهش‌ها و مطالعات فقه تطبیقی توجه بیشتری کنند.

البته لازمه گسترش این رویکرد فقهی، آشنا شدن طلاب و دانشجویان با مباحثی چون روش‌شناسی فقه تطبیقی و منابع فقهی مذاهب اسلامی و همچنین شناخت مهم‌ترین فقها و کتاب‌های فقهی این مذاهب است.

کتاب حاضر با توجه به این نیاز و به‌عنوان یک متن آموزشی برای درس فقه تطبیقی تدوین شده و اهداف آموزشی آن به این شرح است:

۱. آشنا شدن دانش‌پژوهان فقه و حقوق با ضرورت و فواید فقه تطبیقی؛
۲. آشنا شدن مخاطبان با تاریخچه پیدایش مذاهب اسلامی و منابع و مستندات فقهی هر یک از آن‌ها؛
۳. آشنایی عملی طلاب و دانشجویان با روش فقه تطبیقی و همچنین مبانی فقهی و اصولی هر یک از مذاهب اسلامی؛
۴. آشنا شدن دانش‌پژوهان با مهم‌ترین کتاب‌های فقهی هر یک از مذاهب پنج‌گانه و همچنین مهم‌ترین کتاب‌های فقه مقارن؛

۵. آشنا شدن طلاب و دانشجویان با ادبیات روایی و فقهی هر یک از مذاهب اسلامی و همچنین شناختن کلمات و اصطلاحات مورد استفاده در متون روایی و فقهی این مذاهب؛

۶. افزایش اطلاعات مخاطبان در زمینه معادل فارسی کلمات و اصطلاحات به کار رفته در متون روایی و فقهی این مذاهب و همچنین آشنا شدن آنها با شیوه ترجمه این گونه متون؛

۷. آشنا شدن مخاطبان با فقه استدلالی و چگونگی نقد و بررسی ادله و مستندات فقهای مذاهب اسلامی.

در این اثر، در کنار اهداف آموزشی یادشده، یک هدف پژوهشی نیز دنبال شده است و آن تبیین حکمت و فلسفه تفاوت زن و مرد در دیه و قصاص و پاسخ‌گویی به شبهات موجود در این زمینه است. البته در این زمینه نیز به رویکرد آموزشی توجه شده است.

با توجه به اهداف یادشده، مهم‌ترین ویژگی‌های این اثر را می‌توان این‌گونه برشمرد:
(الف) ارائه ضمیمه‌ای برای آشنا شدن مخاطبان با فقه تطبیقی و مباحث مرتبط با آن؛ شامل ضرورت فقه تطبیقی، فواید فقه تطبیقی، تاریخچه پیدایش مذاهب اسلامی و آشنایی با منابع فقهی اهل سنت؛

(ب) پرداختن به موضوع محل اختلاف فقهای شیعه و اهل سنت از یک سو و محل اختلاف فقهای مذاهب چهارگانه اهل سنت از سوی دیگر؛

(ج) بررسی تفصیلی آرای فقهی و دلایل و مستندات فقهای مذاهب پنج‌گانه در زمینه دیه و قصاص زنان؛

(د) استفاده از منابع فقهی اصلی هر یک از مذاهب پنج‌گانه و همچنین مهم‌ترین کتاب‌های فقه مقارن؛

(ه) ارائه متن عربی روایات و متون فقهی مذاهب اسلامی؛

(و) ارائه ترجمه کامل و دقیق روایات و کلمات فقهای مذاهب اسلامی؛

(ز) نقد و بررسی ادله و مستندات فقهای مذاهب اسلامی؛

ح) بررسی دیدگاه‌های موجود در زمینه حکمت و فلسفه تفاوت زن و مرد در دیه و قصاص.

کتاب حاضر شامل یک ضمیمه و دو بخش است. در ضمیمه این اثر که با عنوان «درآمدی بر فقه تطبیقی» ارائه شده برای آشنایی دانش‌پژوهان با این رویکرد فقهی، مهم‌ترین مباحث مرتبط با این موضوع به اختصار بیان شده است. در بخش نخست به بررسی دیدگاه فقهای مذاهب اسلامی در زمینه قصاص و دیه زنان پرداخته شده و مبانی فقهی آنها در این زمینه نقد و بررسی شده است و بخش دوم هم به بررسی حکمت و فلسفه تفاوت قصاص و دیه زن و مرد اختصاص یافته است.

با این امید که دانشجویان مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری رشته‌های فقه و حقوق و همچنین طلاب سطوح متوسط و چهار حوزه با استفاده از این کتاب به‌طور عملی و کاربردی با روش فقه تطبیقی و اصطلاحات پایه‌ای موردنیاز این رویکرد پژوهشی و مطالعاتی آشنا شوند.

در پایان، از همه عزیزانی که در سرچشمه مختلف تدوین و انتشار کتاب حاضر نقش داشتند؛ به‌ویژه برادر ارجمند حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای رضا اسلامی، دانشیار پژوهشکده فقه و حقوق پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلام که زحمت نگارش ضمیمه این کتاب را بر عهده داشتند و همچنین جناب آقای دکتر سید عباس حسینی نیک، مدیر محترم مجمع علمی و فرهنگی مجله که زمینه‌ساز انتشار این اثر شدند، سپاس‌گزاری و برای ایشان آرزوی سلامتی و موفقیت روزافزون می‌کنم.

ابراهیم شفیعی سروستانی

عضو هیئت علمی دانشگاه قرآن و حدیث

تابستان ۱۳۹۶